



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**



NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI



**BAG‘RIKENGLIK VA TINCHLIKSEVARLIK KONTEKSTIDA
ISLOM ILMIY-MA‘NAVIY MEROSI
Xalqaro ilmiy onlayn konferensiya
M A T E R I A L L A R I
18.06.2021**

**ИСЛАМСКОЕ НАУЧНО-ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ В КОНТЕКСТЕ
ТОЛЕРАНТНОСТИ И МИРОЛЮБИЯ
M A T E R I A L Y
международная научная онлайн конференция
18.06.2021**

**ISLAMIC SCIENTIFIC AND SPIRITUAL HERITAGE IN THE CONTEXT
OF TOLERANCE AND PEACEFULNESS
M A T E R I A L S
of the international scientific online conference
18.06.2021**

Navoiy – 2021

Мазкур тўплам Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 2 февралдаги №78-Ғ-сонли қарори билан Навоий давлат педагогика институтида 2021 йил 18 июнь куни ўтказилган “Бағрикенглик ва тинчликсеварлик контекстида ислом илмий-маънавий мероси” мавзусида халқаро илмий конференция материалларидан иборат.

Халқаро илмий конференция мақолалар тўпламини тайёрлаш учун
масъуллар:

Масъул муҳаррир: **Б.Б.Собиров**, профессор, Навоий давлат педагогика институти
ректори

Илмий муҳаррир: **Н.О.Сафарова**, фалсафа фанлари доктори, профессор

Тақризчилар: **Э.Э.Каримов**, тарих фанлари доктори, профессор, Hofstra
University (АҚШ)

Ш.Ю.Зиёдов, тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Имом Бухорий
халқаро илмий-тадқиқот маркази директори

Техник муҳаррир: **М.Х.Норқобилов**

Матнларда фойдаланилган мисол, кўчирма ва маълумотлар аниқлиги учун
муаллифлар жавобгардирлар.

Mamlakatimizda turizmning ziyorat qilish, ekologik, ma'rifiy, etnografik, gastronomik, sport, davolash-sog'lomlashtirish, qishloq, sanoat, ishbilarmonlik turizmi va boshqa turlarini rivojlantirish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda. 2017-yil 14-oktyabr kuni "Qadimiy Buxoro" turizm zonasini qurish" loyihasini amlga oshirishga doir tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida"gi Vazirlar Mahkamasining Qarori Buxoro shahri tarixida yanada keng imkoniyatlar yaratadi.

2017-yil 11-iyul "Abduxoliq G'ijduvoniylar tavalludining 915 yilligini va Baxouddin Naqshband tavalludining 700 yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish hamda uni o'tkazish to'g'risida"gi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning farmoyishlari ushbu allomalar tavalludining nishonlashga bag'ishlangan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazish, ularning hayoti va ijodiga oid nashrlar hamda ularning merosidan namunalar, jumladan, xorijiy tillarda chop etilishi, ularning muqaddas ziyoratgohlarini obodonlashtirish, ko'kalamzorlashtirish va ularning infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilishini nazarda tutadi.

Muxtasar qilib aytganda, ko'hna va boqiy Buxoro minglab yillar bilan o'lchanadigan o'zining boy va unikal barpo etilish tarixiga ega shahardir va madaniy-ma'rifiy, ma'naviy-diniy qadriyatlarining rivojiga qo'shgan hissasi bilan butun jahonga dong'i ketgan. Xullas, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbuskorlik va rahnamoliklari, zamonaviy loyiha va qarorlar sharif shahrimizni yanada go'zallashtirib, chinakam Sharq gavhariga aylantirmoqda. Buxoro hali ko'p asrlar davomida o'zining ko'hna va zamonaviy qiyofasi bilan butun jahon ahlini o'z tarixi va osori atiqalari bilan maftun etishni davom etadi.

ХОЖА МУХАММАД ПОРСО - ХОЖАГОН-НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИНИНГ ЙИРИК ВАКИЛИ

**Гули Тўраева Бахриддиновна
БухДУ, Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси**

Аннотация: Мақолада Хожাগон-нақшбандия тариқатининг йирик вакили Хожа Муҳаммад Порсонинг ҳаёти ва илмий –диний меросига доир маълумотлар келтирилди. Хожа Муҳаммад Порсонинг кароматлари ҳамда темурийлар даврининг атоқли диний вакили сифатида фаолияти ёритиб берилди.

Калит сўзлар : Тасаввуф илми, Нақшбандия мактаби, Қуръон, ҳадис, калом, Хожа Муҳаммад Порсо, Хожа Аҳрори Валий "Малфузот", Фахриддин Али Сафий "Рашаҳот айн ул-ҳаёт"асари.

Annotation: The article provides information on the life and scientific and religious heritage of the great representative of Khodjagon-Naqshbandiya sect Khoja Muhammad Porso. The activities of Khoja Muhammad Porso as a prominent religious representative of the Timurid period were highlighted.

Keywords : Sufism Science, School of Naqshbandiya, Quran, Hadith, Kalam, Khoja Muhammad Porso, Khoja Ahrari Vali "Malfuzat", Fahriddin Ali Safi "Rashahat Ain ul-Hayat"work.

Тасаввуф илмининг Нақшбандия мактаби ислом оламига мутасаввуф шайхлар билан бир қаторда етук олимларни ҳам етиштириб берган эди. Ана шундай зотлардан бири Хожа Муҳаммад Порсо ал-Бухорийдир. Унинг исми-шарифидаги «ал-Бухорий» қўшимчасига асосланиб айтиш мумкинки, Порсо Бухорода туғилган. У мадрасаларда ўқиб, Қуръон, ҳадис, калом каби турли диний илмларни чуқур ўрганиб, замонасининг забардаст кишилардан бири бўлиб етишди ва Баҳоуддин Нақшбанддан сўнг Марказий Осиёда нақшбандия оқимининг энг йирик вакили ҳамда тарғиботчиси сифатида машҳур.

Хожа Муҳаммад Порсонинг ҳаёти, хусусан унинг мақомоти ҳақида энг ишончли маълумотлар берадиган манбалар сифатида Мавлоно Жомийнинг "Нафаҳот ул-унс мин ҳазарот ил-қудс" тазкираси ва "Рисолаи суҳанони Хожа Порсо" номли кичик ҳажмли асари, Хожа Аҳрори Валийнинг "Малфузот" ва Фахриддин Али Сафийнинг "Рашаҳот айн ул-ҳаёт" номли асарларини келтириш мумкин.⁵⁵⁰

Хожа Муҳаммад Порсо - тўлиқ исми Муҳаммад ибн Маҳмуд Ҳофиз ал Бухорий 1345 йилда Бухорода таваллуд топган — 1419 йилда Мадинада иккинчи бор ҳаж зиёрати вақтида вафот этган нақшбандия тариқати намояндаси. Бухородаги мадрасаларда таҳсил олган. Қуръон ва ҳадисларни, калом илмини чуқур ўрганган. Баҳоуддин Нақшбанд уни шогирдликка қабул қилган ва

⁵⁵⁰Хидирова. Н.У. Место и роль Ходжа Мухаммада Парса в развитии тариката Ходжагон – нақшбандийа (конец XIV- начало XV века). Автореф... дисс... канд... ист.. наук. –Т., 2006.

«порсо» (такводор, диндор) тахаллусини берган. Нақшбанд вафотидан сўнг, унинг ўрнига тариқатга раҳбарлик қилган.

Хожа Муҳаммад Порсо ўша даврдаги сиёсий жараёнларда фаол иштирок этган. Мовароуннахр хукмдори Халил Султон билан мулоқотда бўлган, Шохруҳ билан турли масалалар бўйича ёзишмалар олиб борган. Улуғбек саройи, Самарқанд ва Бухородаги илмий мунозараларда қатнашган.⁵⁵¹

«Рашахот»да Хожа Муҳаммад Порсоннинг қуйидаги ҳикояси келтирилади: «Ҳижоз йўлида Хожаи Бузrug (Баҳоуддин) касалга чалиндилар ва васиятлар қилдилар. Шу аснода дўстлар ҳузурида бу мажлисга юзланиб: «Хожагонлар хонадонининг халифаларидан бу заифга нимаки етган бўлса ва бу йўлда ниманики топган бўлса, бу омонатларнинг барини сенга топширдим. Бу омонатларнинг барини Ҳақ субҳонаху халқига етказ», дедилар. Ҳижоз сафаридан қайтганимизда эса дўстлар ҳузурида: «Бизда нимаки бўлса, сен ҳаммасини тўлиқ олдинг», дедилар.

Хожа Муҳаммад Порсо ўз устози каби мусулмонларнинг аҳволи ҳақида қайғуриб, подшоҳлар ишига ҳам аралашиб турган. «Рашахот»да келтирилган бир ҳикоя аввалида Хожа Муҳаммад Порсодаги каромат қувватининг кучлилигидан далолат қилинса, сўнг давр уламоларининг ҳамда подшоҳнинг илму фаннинг соф бўлиши борасида қайғурганликлари кўрсатилади.

«Рашахот» муаллифи Али Сафийнинг ёзишича, Хожа Муҳаммад Порсо кучли каромат соҳиби бўлса-да, бироқ буни иложи борида яширишга ҳаракат қилган. Аммо, қаттиқ зарурат туғилгандагина уни ошқор қилишга мажбур бўлган. Шундай воқеалардан бирининг тафсилоти қуйидагича:

«Ҳадисчи олимларнинг пешвоси шайх Шамсуддин Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Жазарий алайҳир раҳмат Мирзо Улуғбек замонида Самарқандга келган эдилар. Баъзи ғаразгўй кишилар: «Ҳазрати Хожа Муҳаммад Порсо Бухорода кўп ҳадисларни нақл қиладилар, уларнинг аснодлари тўғри ёки нотўғрилиги ҳеч кимга маълум эмас. Ҳазрати Шайх буни текшириб кўрсалар ёмон бўлмас эди», дедилар.

Ҳазрати Шайх бу ишнинг пайига тушдилар. Мирзо Улуғбекни ҳам бунга кўндириб, Бухорога одам юбордилар ва Ҳазрати Хожа (Муҳаммад Порсо)ни Самарқандга келишларини илтимос қилдилар. Шундай қилиб, Шайх Самарқанднинг шайхулисломни бўлган Хожа Исомиддин ҳамда уламоларнинг энг улуғлари билан бирга катта мажлис ташкил қилдилар. Хожа Муҳаммад ҳам мажлисга етиб келдилар. Шайх ундан илтимос қилиб, асноди билан биргаликда бир ҳадис айтишни сўрадилар. Хожа Муҳаммад айтгач, Шайх: «Бу ҳадиснинг тўғрилигига шубҳа йўқ, бироқ унинг асноди бизга маълум эмас, дедилар. Бу сўздан ҳасадчилар хурсанд бўлиб, бир-бирига кўз қисди-лар. Хожа Муҳаммад эса бу ҳадиснинг иккинчи аснодини ҳам айтиб бердилар. Шайх яна ўзининг юқоридаги сўзини такрорлади. Хожа Муҳаммад қанча аснод айтса ҳам сўзи бу ерда мақбул бўлмаслигини фаҳмладилар. Сўнг бир лаҳза мулоқотга берилдилар, бироқ сукутдан кейин Шайхга қараб: «Сиз фалон ҳадис китобини тан оласизми ва ундаги аснодларни мўтабар дер ҳисоблайсизми? — дедилар. Шайх: «Ҳа, у китоблардаги аснодларнинг ҳаммаси эътиборли ва ишончга лойиқдир. Ҳадис фанини таҳқиқ этувчилардан ҳеч ким унга шубҳа қилмайди, агар сиз айтган аснодлар шу китобдан бўлса, у пайтда бизнинг ҳеч қандай эътирозимиз йўқ», дедилар.

Ҳазрати Хожа (Муҳаммад Порсо) Хожа Исомиддинга қараб: «Сизнинг кутубхонангизда фалон тоқчада, фалон китобнинг тагида, фалон рангли ва фалон жилдли китоб бор, унда биз айтган аснод фалон варақдан сўнг, фалон саҳифада батафсил келтирилган, илтифот қилиб, ходимларингиздан бир кишини юборсангиз, уни тезда олиб келса, дедилар.

Хожа Исомиддин, бу аснод ўша ерда борми-йўқми, деб иккиланиб турарди. Мажлисдагилар эса хангу манг бўлиб ўйга толган эдилар. Ҳазрати Хожанинг бу шахсий кутубхонада бўлмаганликлари ҳаммага маълум эди. Шундай қилиб, Хожа Исомиддин ўз яқинларидан бирини зудлик билан уйига юбориб, агар айtilган нарсалар ўша ерда бўлса, олиб келишни буюрди. У киши айtilган белгилар бўйича китоб ва аснодни топиб, мажлисга келтирди. Айtilган ҳадис ўша аснодлар билан ўша саҳифада ҳеч бир тафовутсиз мавжуд эди. Буни эшитган мажлис аҳлидан ҳайрат овозлари баланд кўтарилди. Шайх ва бошқа уламолар таажжуб ичида қолдилар. Айниқса, Хожа Исомиддиннинг ҳайрати бошқаларникидан зиёда эди, чунки у бу аснодли китобнинг ўз уйида борлигидан беҳабар эди. Бу қиссани эшитган Мирзо Улуғбек Ҳазрати Хожани чакиртирганидан хижолат бўлди.⁵⁵²

«Рашахот»да Хожа Муҳаммад Порсонинг ўша даврдаги сиёсий воқеаларга ҳам алоқадор бўлган и ҳақида маълумотлар келтирилган. Унинг фаолиятдан Амир Темурнинг фарзанди Муҳаммад Жаҳонгирнинг ўғли Халил Мирзо, шунингдек, Хуросон шоҳи Шохруҳ яхши хабардор

⁵⁵¹ Бўриев О., Ҳасанов М. Хожа Муҳаммад Порсо. //Буюк сиймолар, алломалар. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1996;

⁵⁵² Ислом. Энциклопедия. –Т.: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. 2004. –Б. 258-259;

бўлганлар. Порсо Шохрух билан турли масалалар бўйича ёзишмалар ҳам олиб борганлиги манбаларда қайд этилган.

Хожа Муҳаммад Порсо нафақат валиуллоҳ, балки ўз даврининг йирик олимларидан эдики, унинг Ўзбекистон ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида қуйидаги асарлари сақланмоқда.⁵⁵³

1. «Рисолаи кудсия» («Хожа Баҳоуддиннинг кудсий калималари ҳақида рисола»).
2. «Аз анфози кудсияи машойихи тариқат» («Тариқат машойихла-рининг кудсий калималаридан»).
3. «Эътиқодот» («Эътиқод ҳақида рисола»).
4. «Таҳқиқот» («Тасаввуф истилоҳлари ҳақида рисола»).
5. «Тафсири Куръон» («Куръон тафсири»).
6. «Ал-ҳадис ул-арбаъуна» («Қирқ ҳадис»).
7. «Рисола дар одоби мурид» («Мурид одоблари ҳақида рисола»).
8. «Рисолаи кашфия» («Кароматлар ҳақида рисола»).
9. «Рисолаи маҳбубия» («Дўстлик ҳақида рисола»).
10. «Шарҳи «Фикҳи Кайдоний» («Фикҳи Кайдоний» асарининг шарҳи»).
11. «Фасл ул-хитоб би-вусули-аҳбоб» («Дўстлар висолига етишишда оқ ила қорани ажратувчи китоб»).
12. «Мухтасари таърихи Макка» («Макка шаҳрининг қисқача тарихи»).
13. «Фусули ситта» («Олти фасл»).
14. «Мактуби Хожа Муҳаммад Порсо ва Мавлоно Зайнуддин» («Хожа Муҳаммад Порсонинг Мавлоно Зайнуддинга мактуби»).
15. «Мақомоти Хожа Алоуддин Аттор» («Алоуддин Аггор мақомоти»).
16. «Мақомати Хожа Баҳоуддин Нақшбанд» («Хожа Баҳоуддин Нақшбанд мақомоти»).
17. «Мукаддима ли-жомиъ ул-калим» («Жомиъ ул-калим» китобига мукаддима»).
18. «Ҳафтоду ду фирқа» («Етмиш икки фирқа»).

Институтда Хожа Муҳаммад Порсонинг қўли теккан ва ўз муҳрини босган бошқа бир муаллифнинг асари ҳам сақланмоқдаки, буларнинг барчаси унинг етук олим бўлиши билан бирга, ўзининг шахсий кутубхонасига ҳам эга эканлигини кўрсатади.

Хожа Муҳаммад Порсо икки марта ҳаж сафарини адо этган. Дастлаб Баҳоуддин Нақшбанд билан, кейин 1419 йили Бухородан Термиз, Балх ва Ҳирот орқали Нишопурга, ундан эса Мадинага кириб боради. Ҳаж зиёратини амалга оширгач, касалга чалиниб, 72 ёшида вафот этади. Амир ул-мўминин Аббос мақбараси ёнига дафн эгилади. Шайх Зайнуддин ал-Хавофий Мисрдан тарошланган оқ тош келтириб, унинг қабрига қўяди.⁵⁵⁴

Муҳаммад Порсонинг «Рисолаи кудсия» асари Хожа Баҳоуддин Нақшбанднинг кудсий калималарини шарҳлашга бағишланган. Бу калималар Баҳоуддин Нақшбанднинг ўз оғзидан эшитилган бўлиб, Муҳаммад Порсо уларни жамлаб юрган. Муҳаммад Порсо ўзининг бу асарида улуғвор устозининг кудсий калимларини келтирибгина қолмай, уларни шарҳлаб ҳам беради. Асар Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти, унинг хизматлари ва маънавий олами очиқ бериш ҳамда Нақшбандия сулукининг асослари ҳақида чуқур маълумотларни ўз ичига олиши билан ниҳоятда қимматлидир. Порсонинг шарият ва тариқат масалаларига бағишланган ва унга катта шухрат келтирган асари «Фасл ун-хитоб би-вусули-л-аҳбоб» («Дўстлар висолига етишда оқ ила қорани ажратувчи китоб») номли асаридир. Катта ҳажмга эга бўлган бу китоб ислом уламолари орасида қўлланма сифатида фойдаланилган.

Умуман олганда, Хожа Муҳаммад Порсо Марказий Осиё халқлари маънавиятида, ислом ва тасаввуф тарихида чуқур из қолдирган алломадир.

⁵⁵³ Муминов А., Пауль Ю. Муҳаммад Парса// Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Вып. 3. –М.: Восточная литература, 2001;

⁵⁵⁴ *L' horizon intellectuel d'un érudit du V siècle nouvelles découvertes sur la bibliothèque de Muhammad Parsa/ Cahiers D' Asie central.* – Тошкент, 1998. –Р. 74-98;